

Зоран Малбашић

Академија за националну безбедност, Београд

ИСТОРИЈСКИ РЕВИЗИОНИЗАМ: ПРОГРЕС НАУКЕ ИЛИ ИДЕОЛОШКО ОРУЖЈЕ?

Сажетак

Овај рад има за циљ да опише и анализира феномен историјског ревизионизма, његове интерпретације као и реперкусије на дневнополитичку стварност. Такође, у овом раду изложена је генеза појма историјски ревизионизам, услови у којима најчешће долази до историјског ревизионизма, те његови појавни облици. Аутор нарочито настоји да изложи и анализира све перспективе историјског ревизионизма, како позитивне, тако и оне негативне. Посебна пажња посвећена је анализи историјског ревизионизма на ширем подручју Балкана, које важи за подручје оптерећено историјским наслеђем, где овај појам често поприма митологизоване карактеристике и где се углавном користи у политичке сврхе на националном нивоу.

Кључне речи: историјски ревизионизам, Балкан, историјско наслеђе, национализам.

Историја је континуирани дијалог између садашњости и прошлости. Интерпретације прошлости неминовно се мењају одговарајући на нове доказе и нова питања проистекла из тих доказа, те нове перспективе које су стечене протоком времена. Не постоји јединствена, вечна и непроменљива „истина” о прошлим догађајима и њиховом значењу. Ревизионизам, као бескрајна потрага историчара за разумевањем прошлости, је оно што историју чини виталном и смисленом.¹

1) James McPherson, „Revisionist Historians“, *Perspectives on History*, Vol. 41, No. 6, 2003, p. 1.

Историјски ревизионизам, као ригорозна концептуализација историјских догађаја, може да се посматра као континуирани професионални напор историчара и експерата у сродним областима да на основу вишеструко потврђених чињеница и адекватне аргументације доведу у питање поједине стереотипе везане за одређене историјске догађаје који представљају идеолошке конструкте, односно официјелну политику сећања. Овакав облик реконфигурације јавног сећања може да представља историјско-политички преокрет који, анализирајући историјске догађаје из знатно другачијег угла уз научно прихватљиву измењену аргументацију, значајно мења и актуелну политичку реторику.

Авизер Такер предвиђа три врсте историографске ревизије: 1. ревизију која у први план избацује нове доказе; 2. ревизију чији резултати мењају оно што су до тада историчари сматрали за значајно, и 3. ревизију на основу које историчари поново преиспитују историјске догађаје и процесе које су до тада описивали и објашњавали.²

Историјски ревизионизам углавном се јавља када се створе услови за приступ новим подацима, који су до тада најчешће били у категорији одређеног степена тајности, затим као последица научних достигнућа која олакшавају археолошке, форензичке напоре и сл., те када промењене политичке околности углавном намећу прилагођавање дотадашњег тумачења историје, односно негирања одређених историјских догми. Због тога, историјски ревизионизам често се поистовећује са негационизмом, односно додељује му се негативна конотација. Управо због тога, историјски ревизионизам често представља поновно вредновање важних догађаја из скорашње прошлости, углавном анализу одређеног оружаног сукоба, локалног или међународног значаја, затим вредновање улоге одређених учесника у тим догађајима, односно ревалоризацију одређених вредносних оријентација у вези са тим догађајима. Притом се установљене чињенице по правилу мењају, улепшавају, неретко и фалсификују, и тиме се релативизују вредности прошлих догађаја.

Иако је концепт „превладавања прошлости” присутан на овим просторима у последњим декадама, историјски ревизионизам свакако није балкански спецификум. У питању је глобални феномен који је погодно тле нашао у теоријским поставкама ан-

2) Aviezer Tucker, „Historiographic Revision and Revisionism: The Evidential Difference“, in: Michal Kopecek (ed.), *Past in the Making: Recent History and Historical Revisionism*, Central European University Press, Budapest, 2008, pp. 1-2.

титоталитаризма, а који је често присутан у земљама које су се до скоро налазиле с друге стране „гвоздене завесе”. Поједини аутори стога сматрају да су општи услови глобалне прераде прошлости „револуција из 1989. године”, крај хладног рата и процес глобализације.³ Такође, појам није искорењен ни у реторици великих сила, те је тако Министарство одбране САД 01. 7. 2015. године објавило Националну војну стратегију која, између осталог, предвиђа супротстављање „ревизионистичким државама, као што је Русија“, које крше међународне законе.⁴

У јеку политичке транзиције након 1989. године, државе Југоисточне Европе морале су да редефинишу своје колективне идентитете, а то су најлакше постизале кроз реинтерпретацију не тако давне прошлости, махом дељене и проживљене са суседима, дојучерашњом браћом. Овај процес није протекао без последица, с обзиром да су од срушеног Берлинског зида настали бројни мањи зидови, чини се највише на Балкану. Стога, присвајање прошлости, њена реинтерпретација и актуелизација у државама са некадашњом заједничком историјом уобичајена је политичка пракса, нарочито у постконфликтним регионима какав је данас простор бивше СФРЈ.

Као што ревизионизам није ексклузивно везан за регион Балкана, тако и није тековина новог доба. Ова „борба за контролом над прошлошћу” одвија се врло интензивно током читавог XX века, а на постјугословенском простору добила је великог замаха у годинама пре колапса федерације, али и након крвавог епилога распада ове заједнице у поступку стварања нових националних држава. Грађанском рату на простору бивше СФРЈ претходио је јак идеолошки набој, који су политичке елите искористиле како би комунистичку идеологију замениле националистичком, што је свакако допринело и даљој експанзији историјског ревизионизма.

Ревизионистичка настојања, у многим приликама научно неутемељена, те разни митолошки наративи који утичу на промену глобалне слике о неком историјском догађају, често прете да постану озбиљно оружје идеологије, односно да представљају увод у разне видове политичког насиља. Евидентно је да се ствари знатно компликују када неке реинтерпретације нису учињене са намером нормализације одређених проблематичних односа (међуетничких и међудржавних), односно са намером дефинитивног

3) Тодор Кулић, *Превладавање прошлости: узроци и правци промене слике историје крајем XX века*, Библиотека Огледи, Београд 2002, стр. 21.

4) <http://rs.sputniknews.com/vesti/20150701/2949682.html> (28.12.2015.)

помирења са прошлошћу. Оваква ситуација потенцијално је опасна код нација које су изузетно везане за прошлост, те на основу те везе настоје да се идентитетски дефинишу у садашњости и на основу прошлости обликују своја будућа очекивања. Поновним, квалитативно другачијим тумачењем прошлости овде су уздрмани сами темељи доминантног памћења, односно колективне историјске свести и одговорности према прошлости. Ревизионизам тада није само нова интерпретација претходно утврђених догађаја из прошлости, већ и тенденциозна интерпретација недовољно познатих чињеница инспирисана ненаучним циљем.

1. ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ И САВРЕМЕНА УПОТРЕБА ПОЈМА ИСТОРИЈСКИ РЕВИЗИОНИЗМ

Почеци ревизионизма везују се за САД током 20-их година XX века, када је група историчара на челу са Сидни Бредшо Фејем и Хари Елмер Барнсом изразила сумњу у до тада недодирљиву тврдњу о апсолутној кривици Немачког Царства за избијање Великог рата, а која је експлицитно изражена у Версајском мировном уговору.⁵ Наиме, они су сматрали да одговорност за рат подељена између свих великих сила тога доба, те сугерисали да је ослобађање Немачке од казне у овом случају неопходан услов за спречавање избијања новог глобалног сукоба. У својим настојањима да постигну ревизију фамозног члана 231 Версајског мировног уговора који је садржавао казнену одредбу, тзв. „клаузулу о ратној кривици”, група аутора окупљена око ове идеје себе је прозвала „ревизионистима”.

Иначе, ревизионизам је процветао између два светска рата, док је Европа још била у рушевинама Великог рата и када се са поражених страна све више чуо глас о редеофинисању њиховог статуса, односно о промени снага онако како су оне устројене у Версају. Криза вредности промовисаних након Првог светског рата током 20-их и 30-их година XX века условила је и „кризу” историје, тако да се ревизионизам наметао као природан лек за „оздрављење” ове науке.

По окончању Другог светског рата и слома идеологије национал-социјализма и фашизма, било је готово немогуће сугерисати да се комунизам и нацизам сврстају у исту категорију тоталитаризма. Једна од првих која се усудила на такав корак била је Хана

5) Видети: Sidney Bradshaw Fay, *The Origins of the World War*, The Macmillan, 1928; Harry Elmer Barnes, *The Genesis Of The World War; An Introduction To The Problem Of War Guilt*, New York & London, Alfred A Knopf, 1927.

Аренд у својој књизи *Извори тоталитаризма*, први пут објављеној 1951. године. Током деценија које су уследиле, ову „јерес” пропагирали су историчари са потпуно различитим интелектуалним позадинама, Француз Франсоа Фире и Немац Ернст Нолте. Фире, првобитно левичар, који се дистанцирао од Комунистичке партије након совјетске инвазије на Мађарску 1956. године, као своје најзначајније дело из овог домена написао је *Прошлост једне илузije; Комунизам у XX веку*, и то тек 1995. године, док је Нолте, по сопственом признању неолиберал, али са јасном намером да међу немачки народ поврати изгубљени осећај поноса на богату немачку историју, 1987. године написао *Европски грађански рат 1917-1945*. У групу аутора сличне оријентације може се сврстати и Ренцо де Феличе и његово дело *Црвена и црна* објављено у Италији 1995. године. Фиреови, Нолтеови и Де Феличеови радови представљали су значајан етичко-политички преокрет и драстично дислоцирали претходно пуно пута тестирани оквир међународне анализе.⁶ Ову појаву Јирген Хабермас је означио као „апологетске тенденције у историографији”⁷, потенциране са намером да се релативизују и потпуно ликвидирају последице рата, односно да се замагли разлика између победника и поражених.

Још од Холокауста негационисти су прихватили термин „ревизионизам”, који су успешно убацили у ширу академску употребу. За разлику од негациониста, који исказују несразмерно велику потребу да, поткрепљујући своје тврдње бришу све факте који им противрече, ревизионисти одбијају да открића до којих су дошли уклопе у дотадашње важеће постулате, и не само то, већ да сруше раније установљене чињенице и промене погледе на свет, односно чињенице које су до тада биле на снази. Ревизионисти се не задовољавају само простим набрајањем нових, раније неутврђених чињеница. Они настоје да поставе питања која су на ивици моралне и политичке коректности. Овакво стање производи отворену стручну несигурност и губљење јавног и научног консензуса, јер резултира реконструкцијом примарних претпоставки, односно доводи до „аномалије у доминантној парадигми”, који је Томас Кун у *Структури научних револуција* дефинисао као покушај „научне револуције у дотадашњој истраживачкој традицији”, односно „нормалној науци”.⁸

6) Evi Gkotsaridis, „Revisionism in the Twentieth Century: A Bankrupt Concept or Permanent Practice?“, *The European Legacy*, Vol. 13, no. 6, 2008, p. 726.

7) Jürgen Habermas, Jeremy Leaman, „A Kind of Settlement of Damages (Apologetic Tendencies)“, *New German Critique*, no. 44, Special Issue on the Historikerstreit, Duke University Press, 1988, pp. 25-39.

8) Видети: Томас С. Кун, *Структура научних револуција*, Нолит, Београд, 1974.

Као посебну категорију ревизионизма, односно историјског негационизма, поједини аутори⁹ дефинишу псеудоисторију или криптоисторију, коју виде као неистиниту верзију историјских догађаја чије је креирање најчешће подстакнуто политичким, идеолошким, окултним и у сваком случају ненаучним разлозима. Оно што карактерише псеудоисторију је селективност у навођењу и изношењу доказа и наводних емпиријских правилности, а неретко је везана и за разне „теорије завере”, односно за сензационалистичке, готово невероватне тврдње о одређеним догађајима из ближе и даље прошлости (контакти са ванземаљском интелигенцијом, древне нестале цивилизације, утицаји нацистичког окултизма, разоткривање библијских тајни и сл.).¹⁰

Генерално, ревизионизам се последњих пола века најчешће везује за поновна тумачења и реактуелизације до тада мало познатих и непознатих чињеница из периода Другог светског рата. Ову праксу, коју је започео Хари Елмер Барнс¹¹ и која је данас спорадично актуелна, историјски ревизионизам најчешће везује за негирање Холокауста, а заступници оваквих идеја са поносом носе етикету „ревизионисте”, односно некога ко „мисли својом главом”.¹² Данашњи историјски ревизионизам умногоме је помешан, или чак спојен са постмодернизмом, али оно што је можда и најважније, од својих почетака углавном је негативно карактерисан од стране историчара који су нагињали левици.

2. ИСТОРИЈСКИ РЕВИЗИОНИЗМ И НАЦИОНАЛНИ МИТОВИ

Национална кохезија у великој мери проистиче из националистичке идеологије и изграђена је на митовима и култовима, често

- 9) Дефинисањем псеудоисторије као појаве која „преправља прошлост зарад актуелних личних и политичких потреба” бавили су се Мајкл Шермер и Алекс Гробман (Michael Shermer, Alex Grobman, *Denying History: Who Says the Holocaust Never Happened and Why Do They Say It?*, University of California Press, 2009), док се код нас овом темом бавио Алексеј Кишјухас (Алексеј Кишјухас, „Историјски ревизионизам као псеудоисторија“, у *Нација као проблем или решење; историјски ревизионизам у Србији*, Футура публикације, Нови Сад, 2008, стр. 99-102).
- 10) Рани псеудоисторичари били су Маргарет Мареј, Александер Хислоп, Волтер Рејмонд Дрејк, Ото Ран, данашњи водећи псеудоисторичари у свету су Анатоли Фоменко, Џим Марс, Роберт Ломас, Маргарет Старбрд, док се у Србији издваја Јован И. Деретић.
- 11) О негирању Холокауста и пребацивању одговорности за избијање Другог светског рата видети у: Harry Elmer Barnes, *Revisionism: A Key to Peace and Other Essays*, Cato Institute, San Francisco, 1980.
- 12) Поред Барнса, најпознатији историјски негационисти који релативизују Холокауст су: Удо Валенди, директор Центра за историјску ревизију из САД Марк Вебер, затим Ернст Циндел, Пјер Гиљом, Роберт Форисон, Дејвид Кол, док су познати негационисти Холокауста у арапском свету Махмуд Абас и Махмуд Ахмадинеџад.

и религијским обредима. Овакво национално јединство неретко прате и реинтерпретације историјских збивања, махом без озбиљне доктринарне подлоге, а митски садржаји политике и историје представљају стабилне основе националистичке идеологије, те њихове пријемчљивости за шире масе. Стога, посебну важност за националистичку идеологију има историја, као нешто што је доказ заједничке судбине свих припадника нације.¹³

Роџерс Брубејкер националну кохезију не види као статичну категорију, већ као континуирани процес са променљивим изгледима за успех. Успешност процеса зависи од бројних фактора: политичких организација и политичко-идеолошких групација, интелектуалаца (како организованих тако и оних који самостално делују), новинара, издавачких кућа и сл.¹⁴ У вези са тим, и реинтерпретација историје се углавном реализује кроз деловање ванпарламентарних актера, и то оних који углавном долазе из редова историчара, академика и других научних радника. Поједини аутори инсистирају да доминантан националистички тон у јавном дискурсу нужно индукује и историјски ревизионизам као потенцијално опасан феномен по будућност друштва.¹⁵ Такође, истиче се да је историјски ревизионизам који је потекао из доминантне националистичке свести присутне у реторици политичких елита углавном последица идентитетске кризе самог друштва и његове будуће националне оријентације. Тиме се историјски ревизионисти једнострано посматрају као „узурпатори историје” нужно националистичке оријентације, а њихова делатност се оцењује фаталном по будућност посматраног друштва.

Поред националних митова, и културни митови су изузетно значајни јер на националном нивоу промовишу термине који погађају само језгро колективне подсвести, тиме јачајући интегритетске везе међу припадницима исте нације. С друге стране, последњих деценија присутни су митови са транснационалном димензијом, који превазилазе националне и етничке границе. Ова појава дешавала се првенствено захваљујући чињеници да је у питању транснационално јединство које има више политички, него етно-културни карактер. Претходних деценија такав је био

13) Драган Симеуновић, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 125-128.

14) Brubaker Rogers, „Ethnicity without Groups“, *Archives Européennes de Sociologie*, vol. XLIII, issue 2, 2002, str. 163-189.

15) Милош Перовић, „Национализам и историјски ревизионизам као последица слома друштвених вредности и друштвених норми“, у: *Нација као проблем или решење; историјски ревизионизам у Србији*, Футура публикације, Нови Сад, 2008, стр. 88.

случај са митом о „братству и јединству“ југословенских народа, улогом и значајем НОВ-а у ослобођењу Југославије од фашизма, док је данас то случај са колективном сатанизацијом Совјетског Савеза за вишедеценијско политичко насиље које је од стране ове државе спровођено у земљама Источне и Централне Европе. Транснационални митови који су и данас присутни у поменим земљама, поготово на Балтику, свакако су имали за циљ међународно јединство у борби против заједничког непријатеља оличеног у бившем СССР-у, односно комунизму, који је у појединим земљама бившег Источног блока законски изједначен и стигматизован као и фашизам, односно национал-социјализам.¹⁶

Када су у питању идеолошко-политички митови који су егзистирали на простору бише СФРЈ, а изграђивани су у првој деценији након Другог светског рата (партизанска борба и „братство и јединство“), они су били идеални за потирање националних особености, односно за уједињење свих нација које су тада живе у Југославији у идеолошкој борби против заједничког непријатеља, како спољашњег (СССР од 1948.), тако и унутрашњег (непријатељска емиграција и њихови сарадници унутар земље). Пред распад СФРЈ, мит који је ујединио све народе у земљи (осим наравно српског) био је мит о „великосрпској хегемонији“ и наслеђени мит из Аустро-Угарске монархије о томе да је „Југославија тамница народа“.

Следствено томе, распад мултинационалних држава попут СССР и СФРЈ, подстакао је ревитализацију низа националних митова. Тако је у Србији актуелизован мит о Косовском боју и низ пратећих митова (мит о издаји и мит о избору Кнеза Лазара између земаљског и небеског царства), у Хрватској је у исто време оживео мит о хиљадугодишњем државно-правном континуитету хрватске државе, као и реактивизацији „Блајбуршког мита“, док је у Албанији и данас врло актуелан мит о „Великој Албанији“. Овакви митови служили су за мобилизацију свог етноса како у сопственој држави, тако и за стварање националне кохезије ван граница, и то углавном са већим ефектом (као што је то био случај са Косовским Албанцима и Србима у Републици Српској и Републици Српској Крајини током последње деценије XX века).

Искуства држава насталих распадом поменутих мултинационалних заједница јасно показују да национални митови форми-

16) Пољска је на том пољу отишла најдаље, јер је *Законом о промоцији фашизма и тоталитаризма* од 06. јуна 1997. године санкционисала јавно промовисање фашистичког или другог тоталитарног система, као и истицање фашистичких и комунистичких симбола.

рају саму срж националног идентитета и представљају његову есенцијалну компоненту. Они представљају важан фактор и дуго након формирања националне свести, па чак и у ситуацијама када је национална свест потиснута у краћем или дужем временском периоду, тако да су од виталне важности за политичке елите, како у поступку анимирања и мобилисања маса које деле заједничке националне симболе, традицију и наслеђе, тако и за легитимизацију власти, њиховог статуса и политичког ауторитета.¹⁷ Стога, евидентно је да реинтерпретација историјских догађаја, уз неизоставно додавање митских садржаја, утиче на ниво друштвеног памћења, те формира квалитативно другачији „генерацијски групни идентитет, базиран на заједничком колективном памћењу”.¹⁸

Међутим, када се политичке околности промене, дотадашњи доминантни митови углавном бивају изложени систематским критикама који неретко воде њиховој потпуној дискредитацији, док теме које су свесно потискиване и табуизирани излазе на видело и дају снажан замах ревизионизму, односно враћању на сцену старих, незнатно измењених националних митова. Емпиријска реалност често је демонстрирала да су идеолошки митови знатно мање отпорни на социо-политичке промене него што је то случај са националним митолошким наративима.

3. БАЛКАНСКИ ИСТОРИЈСКИ РЕВИЗИОНИЗАМ

У претходне две деценије вештина измишљања култура и традиција, нарочито у вези с националистичком и етничком политиком, доспела је у центар пажње друштвених и хуманистичких наука. Појавио се цео жанр назван „измишљање традиције”¹⁹, а Балкан у читавој причи евидентно није изузетак, где тврдња да „не постоје народи без историје, нити народи који се могу разумети без историје”²⁰ долази до пуног изражаја.

Културни ревизионизам појавио се на простору бивше СФРЈ у последњој деценији њеног постојања, да би етно-национализам у новонасталим националним државама снажно развио ревизио-

17) Vassilis Petsinis, *Yugoslav Myths*, Institute of European Studies and International Relations, Faculty of Social and Economic Sciences, Comenius University, Bratislava, 2008, p. 3.

18) Meike Wulf, *Changing memory regimes in a new Europe*, presentation at the UACES conference, Robinson College Cambridge, 2011, p. 6.

19) Марија Тодорова, *Дизање прошлости у ваздух*, Библиотека XX век, Београд, 2010, стр. 77.

20) Erik Hobsbawm, *O istoriji*, Otkrovenje, Beograd, 2003, str. 187.

нистички дискурс који је постојеће националне разлике додатно продубио. Нове националне, али и већ постојеће државе на Балкану, настале су на снажном националном идентитету заснованом на реконструисаним историјским митовима, али и на антисоцијализму и на антијугославизму, тако да се доминантна постјугословенска парадигма више није везивала на братство и јединство, већ за доминантно националну, антијугословенску основу.

Посматрајући шири регион Балкана, може се рећи да су доминантни наративи оријенталистички, са снажним утицајем наслеђених етничких анимозитета дуго након отоманског одласка са ових простора. Бриљантну анализу међуетничких односа на Балкану, али и осуду етикете о нетолерантности, варваризму, полуоријенталности и полуцивизацији²¹ који је делимично наметнут са стране, али и општеприхваћен од стране балканских народа, дала је Марија Тодорова у студији *Имагинарни Балкан*. На трагу овог става, поједини аутори²² су разрадили овај концепт, али и отишли даље, сматрајући да је крвава увертира у демократску транзицију на Балкану последица древних етничких мржњи које утичу да се историја стално понавља, осуђујући овај регион на бескрајне и безнадежне кризе. Балканске фрагилне државе, углавном са изразито недораслим институционалним аранжманима, често су идеално тле за реконструкцију прошлости којима се настоје оправдати различити заокрети у понашању актера, односно за организовану прераду историје зарад правдања нечег савременог.²³

Један од најочигледнијих примера историјског ревизионизма на овим просторима је књига Фрање Туђмана *Беспућа повијесне збиљности* из 1989. године, у којој је аутор оспорио званичне бројке везане за број жртава у концентрационом логору Јасеновац за време усташког режима, а који је од стране југословенских историчара деценијама прихваћан као коначан и непроменљив. С тим у вези, Туђман лamentsира над колективном кривицом хрватског народа који му је наметан у југословенској федерацији²⁴, и као решење наводи рестаурацију хрватске државности и пуног суверенитета. Књига „Беспућа повијесне збиљности” је одмах

21) Марија Тодорова, *Имагинарни Балкан*, Библиотека XX век, Београд 2006, стр. 11.

22) Видети: Robert D. Kaplan, *Balkan ghosts; a journey through history*, Vintage Books, New York, 1994.

23) Владимир Илић, *Превладавање прошлости у Војводини*, Градска народна библиотека „Жарко Зрењанин”, Зрењанин, 2002, стр. 25-26.

24) Franjo Tuđman, *Bespuća povijesne zbiljnosti: rasprava o povijesti i filozofiji zlosilja*, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb 1990, str. 351-375.

по објављивању изазвала талас историјског ревизионизма међу национално оријентисаним хрватским историчарима и другим научним радницима и направила увод у каснији крвави расплет међунационалног конфликта у СФРЈ. Такође, Туђман је, као својеврсни „отац нације” и личност која је на челу националног вођства задобила апсолутно поверење хрватског становништва, покушао да спроведе својеврсно „помирење” зараћених страна у Другом светском рату, те је предложио да Јасеновац буде зборно место где ће бити покопане све жртве тога сукоба, како Јасеновачке жртве страдале од стране усташког режима, тако и припадници усташких и домобранских јединица страдалих непосредно по завршетку рата. Иако ова идеја није наишла на одобрење нити хрватске емиграције, нити антифашистичких симпатизера, она се и даље спорадично јавља, а последња слична идеја потекла је из редова Хрватске бискупске конференције о стварању тзв. „свехрватског гроба” код Удбине у Лици, где би били сахрањене све неидентификоване жртве Другог светског рата. Туђманова иницијална идеја и њене касније разраде јасно указују на ревизију резултата Другог светског рата, и то не са циљем да се замене улоге победника и поражених, него да се промени карактер самог рата, односно да се антифашистичко-усташки сукоб дефинише као трагични неспоразум проузрокован тадашњом међународном констелацијом.²⁵ Када је у питању посткомунистичка генерација хрватских историчара, они углавном не негирају геноцидни карактер Независне Државе Хрватске (НДХ), али изражавају озбиљне сумње око реалне подршке коју је усташки режим уживао међу становништвом тадашње НДХ, те коначног броја српских жртава у периоду Другог светског рата.²⁶

„Политика прошлости”²⁷ је последњих деценија присутна и у Мађарској, где се нарочито претходних неколико година од стране радикално десничарских идеолошко-политичких формација захтева реевалуација Хортијевог режима, те ревизији Трианонског споразума. Евидентно је да је у Мађарској забележен пораст настојања да се квислиншки Хортијев режим очисти од ауторитаризма, антисемитизма и колаборационизма, уз ревитали-

25) Lino Veljak, „Dvije strategije historijskog revizionizma“, u: *Preispitivanje prošlosti i istorijski revizionizam, (Zlo)upotrebe istorije španskog građanskog rata i drugog svetskog rata na prostoru Jugoslavije*, Udruženje Španski borci 1936-1939 u saradnji sa Fakultetom političkih nauka Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2014, str. 61-62.

26) Petsinis, *Ibid*, p. 22.

27) Claus Offe, „Disqualification, Retribution, Restitution: Dilemmas of Justice in Post-Communist Transitions“, *Journal of Political Philosophy*, Vol. 1, Issue 1, 1993, pp. 17-44.

зацију националног мита о посебности и дуговечности мађарске нације.²⁸ Оптерећење прошлости у овој земљи није само испољено кроз потребу да се превазиђе ауторитарно наслеђе, већ је и додатно закомпликовано историјом у којој су постојала раздобља међусобних суседских злостављања, дискриминације и прогона различитих етничких група.²⁹

И у Републици Србији сећање на Други светски рат често представља једну од примарних тема у друштвено-политичком животу, а овај период увек је био подложен инструментализацији и злоупотреби у чисто политичке сврхе. Закон о рехабилитацији из 2006. и 2011. године, окончан поступак рехабилитације генерала Југословенске војске у отаџбини Драгољуба Михаиловића (покренут још 2006. године пред Вишим судом у Београду, који је 14. маја 2015. године донео решење којим је усвојен захтев за рехабилитацију, односно осуђујућа пресуда проглашена је ништавном), те поновљени поступак рехабилитације председника Владе народног спаса Србије Милана Недића, који је крајем 2015. године поново покренут пред Вишим судом у Београду, отварају Пандорину кутију која је била затворена више од пола века.

У вези са тим, у Европи, а нарочито на подручју некадашњих монархија које су нестале након Великог рата, поново се актуелизује питање одговорности српске владе за избијање овог глобалног сукоба са несагледиво трагичним последицама у каснијем XX веку, а ова тема се циклично појављивала одмах по потписивању Версајског мировног уговора.³⁰ Старе контроверзе додатно притискају већ довољно опрећену српску политичку сцену и тренутну политичку стварност, нарочито након 2014. године, у којој се широм света обележавала стогодишњица избијања првог глобалног сукоба.

С обзиром да се у ширем региону све више истичу захтеви за новим виђењем државне историје, јасно је да су овакви наративи потребни националним државама које траже континуитет с прошлости, и то у време опште кризе Европске уније, нарочито када је у питању њен наднационални и мултикултурни карактер. Оно што карактерише државе у региону, и то у онима где на посредан и непосредан начин долази до историјског ревизионизма,

28) Christoph Reinprecht, „Social Memory in the Transformational Process of East-Central Europe“, *The Anthropology of East Europe Review*, Vol.12, issue, 2, 1994, p. 11.

29) Владимир Илић, *Превладавање прошлости у Војводини*, стр. 177.

30) Миле Бјелајац, *1914 - 2014; Зашто ревизија? Старе и нове контроверзе о узроцима Првог светског рата*, Медија центар Одбрана, Београд, 2014, стр. 133-134.

јесте испреплетеност историје као научне дисциплине и правног система односно политике, а расправе овог типа провоцирају традиционалне токове друштвене (историјске) свести и понекад болно погађају у средиште културних идентитета.³¹ Негативне тенденције у вези тумачења историје у региону, за који се често каже да производи више историје него што је троши, могу се превазићи једино ако се историја добро упозна.³²

*

* *

Европски парламент је 2. априла 2009. године изгласао Резолуцију о европској савести и тоталитаризму, којом се одаје почаст свим жртвама тоталитарних и недемократских режима у Европи, али и активистима који су страдали у борби против тираније и репресије.³³ Завршне одредбе Резолуције позивају све парламенте и владе држава чланица ЕУ, али и држава кандидата за чланство у ЕУ и земаља повезаних с Европском унијом на њено усвајање и пуну имплементацију. Тиме је и ова најзначајнија наднационална парламентарна установа Европе истакла важност очувања сећања на прошлост, уједно апелујући да истинско помирење без истине, али и без адекватног сећања, никако није могуће.

Истраживање које је спроведено кроз овај рад јасно показује да не постоји научна сагласност о значењу појма ревизионизам. Док једни сматрају да је историјски ревизионизам позитивна појава у науци и пожељна пракса у изучавању историје, други су става да је у питању неутралан појам који помаже у дефинисању сваке промене у претходно установљеном поретку ствари у прошлости. Ипак, чини се да је највећа група, како у инострану тако и домаћој академској мисли, оних који ревизионизам посматрају као изразито негативну и ненаучну, антидруштвену појаву са низом непожељних реперкусија, која истовремено угрожава неке важне друштвене вредности. Дакле, овај рад је, анализом живе теоријске расправе око питања шта суштински јесте историјски ревизионизам, настојао да покаже да је ипак, реч о врло ризичној категорији, јер уколико мотиви за рекапитулацију исто-

31) *Ibid*, стр. 6.

32) Марија Тодорова, *Дизање прошлости у ваздух*, Библиотека XX век, Београд, 2010, стр. 84.

33) <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2009-0213+0+DOC+XML+V0//EN> (14.01.2016.)

ријских чињеница нису стриктно научни, таква врста историјског ревизионизма постаје врло моћно оружје у рукама оних који би да отварањем нових перспектива у тумачењу историјске истине дају нова, свесно погрешна значења, распирујући тиме конфликте који на овим просторима дефинитивно нису ни престајали, већ су током одређених периода само повремено излазили из фокуса политичких одлучилаца, али и шире јавности.

Осим што не постоји јединствен одговор на питање шта је историјски ревизионизам, свакако је оправдан став да је реч о „колосалном културном и политичком исклизућу воза”³⁴, па чак и да је у питању „један од најконтроверзнијих термина у друштвеним наукама”³⁵. Управо из тих разлога, пред представницима академског историјског ревизионизма стоји низ изазова на плану нормализовања и реafirмације доскорашњих спорних категорија, историјских личности и догађаја.

Намеће се закључак да је стално преиспитавање историје пожељно за саму историјску науку, али само ако је на тај начин одржава виталном и разумљивом. Јасно је да нема непристрасног тумачења историје, јер су историја и сећање међусобно нераздвојни, надопуњују се, али неретко се и оштро конфронтирају. Стога, историјска наука у обавези је да размотри све перспективе, да на критичан и научно заснован начин анализира све доступне изворе и прикупљене податке, јер само тако је у могућности да адекватно утиче на тренутну колективну свест и будуће памћење. Уколико историја, као „колективна реминесценција”³⁶, на прави начин не укаже на стереотипе и предрасуде карактеристичне за колективне наративе, остаће само средство у рукама креатора политичке стварности, јер одавно је познато да је контролисање памћења, па и заборављања била и остала једна од највећих преокупација владајућих елита.

34) George Margaritis, „The Greek Civil War and Its History: The Commemorative Year 1999“, *Archiotaxio*, issue, 2, 2000, pp. 137–143.

35) Giorgos Antoniou, „The Lost Atlantis of Objectivity: The Revisionist Struggles between the Academic and Public Spheres“, *History and Theory*, Vol. 46, 2007, pp. 92–112.

36) Франсоа Фире, *О француској револуцији*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, 1990, стр. 42.

ЛИТЕРАТУРА

- Antoniou, Giorgos, „The Lost Atlantis of Objectivity: The Revisionist Struggles between the Academic and Public Spheres“, *History and Theory*, Vol. 46, 2007, pp. 92-112.
- Barnes, Harry Elmer, *Revisionism: A Key to Peace and Other Essays*, Cato Institute, San Francisco, 1980.
- Barnes, Harry Elmer, *The Genesis Of The World War; An Introduction To The Problem Of War Guilt*, New York & London, Alfred A Knopf, 1927.
- Fay, Sidney Bradshaw, *The Origins of the World War*, The Macmillan, 1928.
- Gkotsaridis, Evi, „Revisionism in the Twentieth Century: A Bankrupt Concept or Permanent Practice?“, *The European Legacy*, Vol. 13, issue 6, 2008.
- Habermas, Jürgen, Leaman, Jeremy, „A Kind of Settlement of Damages (Apologetic Tendencies)“, *New German Critique*, no. 44, Duke University Press, 1988.
- Hobsbaum, Erik, *O istoriji, Otkrovenje*, Beograd, 2003.
- Kaplan, Robert D., *Balkan ghosts; a journey through history*, Vintage Books, New York, 1994.
- Margaritis, George, „The Greek Civil War and Its History: The Commemorative Year 1999“, *Archiotaxio*, issue, 2, 2000.
- McPherson, James, „Revisionist Historians“, *Perspectives on History*, Vol. 41, no. 6, 2003.
- Offe, Claus, „Disqualification, Retribution, Restitution: Dilemmas of Justice in Post-Communist Transitions“, *Journal of Political Philosophy*, Vol. 1, issue 1, 1993.
- Petsinis, Vassilis, *Yugoslav Myths*, Institute of European Studies and International Relations, Faculty of Social and Economic Sciences, Comenius University, Bratislava, 2008.
- Reinprecht, Christoph, „Social Memory in the Transformational Process of East-Central Europe“, *The Anthropology of East Europe Review*, Vol.12, issue, 2, 1994.
- Rogers, Brubaker, „Ethnicity without Groups“, *Archives Européennes de Sociologie*, Vol. XLIII, issue 2, 2002, pp. 163-189.
- Shermer, Michael, Grobman Alex, *Denying History: Who Says the Holocaust Never Happened and Why Do They Say It?*, University of California Press, 2009.
- Tucker, Aviezer, „Historiographic Revision and Revisionism: The Evidential Difference“, in: Michal Kopecek (ed.), *Past in the Making: Recent History and Historical Revisionism*, Central European University Press, Budapest, 2008.

- Tuđman, Franjo, *Bespuća povijesne zbiljnosti: rasprava o povijesti i filozofiji zlosilja*, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb 1990.
- Veljak, Lino, „Dvije strategije historijskog revizionizma“, zbornik radova *Preispitivanje prošlosti i istorijski revizionizam, (Zlo)upotrebe istorije španskog građanskog rata i drugog svetskog rata na prostoru Jugoslavije*, Udruženje Španski borci 1936-1939 u saradnji sa Fakultetom političkih nauka Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2014.
- Wulf Meike, *Changing memory regimes in a new Europe*, presentation at the UACES conference, Robinson College Cambridge, 2011.
- Бјелајац Миле, *1914 - 2014; Зашто ревизија? Старе и нове контроверзе о узроцима Првог светског рата*, Медија центар Одбрана, Београд, 2014.
- Илић Владимир, *Превладавање прошлости у Војводини*, Градска народна библиотека „Жарко Зрењанин“, Зрењанин, 2002.
- Кишјухас Алексеј, „Историјски ревизионизам као псеудоисторија“, у: *Нација као проблем или решење; историјски ревизионизам у Србији*, Футура публикације, Нови Сад 2008.
- Куљић Тодор, *Превладавање прошлости, Узроци и правци промене слике историје крајем XX века*, библиотека Огледи, Београд 2002.
- Кун Томас С., *Структура научних револуција*, Нолит, Београд, 1974.
- Перовић Милош, „Национализам и историјски ревизионизам као последица слома друштвених вредности и друштвених норми“, зборник радова *Нација као проблем или решење; историјски ревизионизам у Србији*, Футура публикације, Нови Сад, 2008.
- Резолуција Европског парламента о европској савести и тоталитаризму <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2009-0213+0+DOC+XML+V0//EN> (14.01.2016.)
- Симеуновић Драган, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009.
- Тодорова Марија, *Дизање прошлости у ваздух*, Библиотека XX век, Београд, 2010.
- Тодорова Марија, *Имагинарни Балкан*, Библиотека XX век, Београд 2006.
- Фире Франсоа, *О француској револуцији*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, 1990.
- <http://rs.sputniknews.com/vesti/20150701/2949682.html> (28.12.2015.)

Zoran Malbasic

HISTORICAL REVISIONISM: THE PROGRESS OF SCIENCE OR AN IDEOLOGICAL WEAPON?

Resume

This article aims to describe and analyze the phenomenon of historical revisionism, its interpretation and repercussions on the daily political reality. Also, this article discusses the genesis of the development of historical revisionism terms, conditions that usually lead to historical revisionism, and its manifestations. Below the differences between historical revisionism are explained, along with negationism as a category strictly related to the denial of the Holocaust, and cryptohistory, or pseudohistory. The author particularly seeks to expose and analyze all aspects of historical revisionism, both positive and negative. He points out the connection of historical revisionism with national and cultural myths as factors of national cohesion, or the essential component of the national identity. Special attention was paid to the analysis of historical revisionism in the broader region of the Balkans, which is valid for the area laden with historical heritage, where this term often takes mythologized characteristics and is mainly used for political purposes at the national level.

Keywords: historical revisionism, the Balkans, historical heritage, nationalism.

* Овај рад је примљен 12. 04. 2016. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 03. 06. 2016. године.